



ІНТЕГРАЦІЯ ФІЛОЛОГІЇ І ТЕХНІЧНИХ НАУК

УДК 81'44

Ю.С. ЦИБІЗОВА, студент, НТУ «ХП»;
Н.В. ШАРОНОВА, докт. техн. наук, проф., НТУ «ХП»

ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ: СЛОВНИКОВИЙ ОПИС ЛЕКСИЧНИХ ПАРАЛЕЛЕЙ

У статті надається класифікація словників, детально розглядаються словники «хибних друзів перекладача», дається теоретична основа та класифікація за пропонованою темою від кожного з авторів. Бібліогр.: 11 назв.

Ключові слова: лінгвістичні та філологічні словники, лінгвокраїнознавчі словники, хибні друзі перекладача, міжмовні синоніми, міжмовні пароніми, міжмовні омоніми, лексичні паралелі.

Вступ. Важливим аспектом розвитку кожної мови є лексикографія. Адже словник закріплює мову народу, без якої не може існувати жодна держава. Комп'ютерна лексикографія вимагає максимальної формалізації свого об'єкта, тому виникла потреба у поглибленні змісту та формалізації самого поняття словника як специфічного мовно-інформаційного об'єкта, тому класифікація словників з наведенням прикладів, яка розглянута в пропонованій статті, є досить актуальним завданням [10].

Заслужують на увагу словники «хибних друзів перекладача». Адже, якщо порівняти лексичний склад двох або декількох мов, то можна виявити чимало слів, які зовні схожі за формою, тобто за звуковим та/або буквеним складом, але розрізняються за значенням. Для цього лексичного явища різні вчені давали різноманітні назви. Серед найбільш популярних є такі терміни, як міжмовні аналоги, міжмовні синоніми, антоніми чи пароніми. Більш традиційним вважається назва «хибні друзі перекладача», але найбільш доцільною можна вважати назву «лексичні паралелі».

© Ю.С. Цибізова, Н.В. Шаронова, 2013

Базові параметри типологізації словників. Лінгвістичні/філологічні словники *versus* енциклопедії [1]. Це протиставлення носить і формальний, і змістовний характер. Об'єкт опису енциклопедичних словників – поняття, факти та реалії. У лінгвістичних словниках описуються слова – їх значення, особливості вживання, структурні властивості, сполучуваність, співвідношення з лексичними системами інших мов (для перекладних словників) і т.д. Словникові статті енциклопедичних словників включають, переважно, іменники та словосполучення з ними. Словникові статті лінгвістичних словників можуть включати всі частини мови. Істотно відрізняються і способи опису: якщо в лінгвістичних словниках слово описується з позиції його мовленнєвих і мовних характеристик, то словникова стаття енциклопедії – інформація про денотат (навіть у вигляді малюнків, фотографій, діаграм, карт та ін.) Втім, слід зазначити, що деякі тлумачні словники також містять малюнки і схеми (тобто до тлумачних словників долучається енциклопедична інформація). Це особливо продуктивно під час тлумачення слів, що позначають маловідомі реалії. До *тлумачних словників* відносяться *загальні та часткові, дескриптивні та нормативні, словники синонімів, антонімів, омонімів і паронімів*, а також *словники нових слів* [2].

Поєднують у собі риси словника та енциклопедії також *лінгвокраїнознавчі словники*. Ще один тип словників, що поєднують в собі риси лінгвістичних та енциклопедичних, – це *термінологічні* словники. Їх можна вважати лінгвістичними словниками підмов конкретних галузей знання чи професійної діяльності (наприклад, техніки або економіки); деякі з них мають великий обсяг і містять не тільки тлумачення термінів, але і відомості про їх сполучуваність; багато термінологічних словників до того ж є дво- чи багатомовними.

Інші типи лінгвістичних словників. Типологія словників не обмежується загальними та частковими словниками. На відміну від тлумачних словників, в яких словникові статті розташовуються за алфавітом заголовного слова, в *словниках-тезаурусах* (в ідеографічних словниках) лексика організовується за тематичним принципом [3]. В якості словникової статті виступають цілі *таксони* – групи лексем, об'єднаних за близькістю значення. Фактично таксони є семантичними полями. Широке поле роботи лексикографів утворюють *перекладні словники*. Основне завдання словників цього типу полягає в забезпеченні розуміння тексту іноземною мовою, його переклад рідною мовою.

В *асоціативних словниках* зіставляється список упорядкованих за частотою або за абеткою (із зазначенням частоти) слів - реакцій, отриманих в психолінгвістичному експерименті. В *частотних словниках* вказується частота вживання слів у спеціально сформованій представницькій вибірці текстів. *Історичним словником* вважається словник, який надає історію слів протягом певного відрізка часу, починаючи з тієї чи

іншої визначеної дати чи епохи, причому вказується не тільки виникнення нових слів і нових значень, але і їх відмирання, а також їх рух протягом часу. **Етимологічні словники** мають на меті пояснення походження слова [4].

Словники труднощів з'явилися у вітчизняній лексикографії більше ста років тому. **Словники сполучуваності** містять приклади нестандартної сполучуваності мовних одиниць. У практичному плані словники сполучуваності певної мови орієнтовані в першу чергу на осіб, що вивчають її як іноземну [5]. **Ономастикони** – це ще один клас словникових видань, які утворюють різноманітні словники власних імен. Найбільш поширені серед них **антропонімічні** словники, що містять особисті імена та прізвища, та **топонімічні** (словники географічних назв).

Нетрадиційні типи лінгвістичних словників. Це такі, як **словник політичних метафор** або ж словник **поетичних метафор**. На рівні визначень образна система описується в **словниках епітетів**. У **авторських словниках** в ідеальному випадку фіксуються всі слова, представлені в творах того чи іншого письменника.

Особливим типом **перекладних** (дво- чи багатомовних) **словників** є словники міжмовних омонімів, або як їх ще називають, «**хибних друзів перекладача**». Дослідження та вивчення міжмовних омонімів, або «хибних друзів перекладача», розпочалося ще французькими вченими на зламі XIX–XX століть, і продовжується до теперішнього часу. Для полегшення роботи для перекладачів періодично випускаються різні двомовні словники, які включають інтернаціональну лексику.

Розглянувши деякі типи словників, хотілося б зупинитися та розглянути більш детально словники «хибних друзів перекладача» та проаналізувати теоретичні положення науковців, які досліджували тему зовні схожих слів у різних мовах, які можуть повністю / частково / неповністю збігатися за значенням.

1. «Англо-русский и русско-английский словарь «ложных друзей переводчика» В.В. Акуленко (М., 1969) [6]. Міжмовні синоніми – це слова двох мов, які повністю або частково збігаються за значенням і вживанням (і, відповідно, є еквівалентами при перекладі). Міжмовними омонімами можна назвати слова обох мов, подібні до ступеня ототожнення за звуковою (або графічною) формою, але це слова, які мають різні типи значення. Нарешті, до міжмовних паронімів слід віднести слова двох мов, не цілком схожі за формою, але які можуть викликати помилкові асоціації й ототожнюватися один з одним, незважаючи на фактичну розбіжність їхніх значень.

2. «Немецко-русский и русско-немецкий словарь «ложных друзей переводчика» К.Г.М. Готлиба (М., 1972) [7]. Розглядаються міжмовні аналогізми з позиції їх зовнішньої структури, визначається ступінь їх фоно-

морфологічної, графічної та семантичної близькості.

3. Цієї ж проблеми торкнувся проф. М.П. Кочерган, створюючи «Словник російсько-українських міжмовних омонімів» (К., 1997) [8]. Міжмовні омоніми – це слова двох контактуючих мов, які повністю чи здебільшого збігаються за формою, але розрізняються за змістом. Наприклад: рос. *неделя* «сім днів, седмиця», укр. *неділя* «останній день тижня».

4. Проаналізувавши всі ці словники, було вирішено, що найкраще опертися на термін «лексичні паралелі», запропонований в 1993 р. проф. В.В. Дубічинським [9]. Лексеми, що збігаються в плані вираження і подібні/несхожі в плані змісту, називаються цим узагальнювальним терміном «*лексичні паралелі*». Якщо зовні подібні лексеми порівнюваних мов семантично повністю збігаються, то такі лексичні паралелі називаються повними. Наприклад, укр. *архітектура* та нім. *Architektur*. У разі збігу одних і незбігу інших значень семантичних структур зовні схожих лексем мова йде про неповні лексичні паралелі. Наприклад, укр. *диктам* і нім. *Diktat* (1. *Диктам*, 2. *Диктант*). У даній класифікації збіжні значення прийнято називати інтерсемемами, а незбіжні, що відображають національно-культурну своєрідність лексичної одиниці, – ідіосемемами. Поняття інтерсемем і ідіосемем дають можливість провести порівняльний (перекладацький) аналіз на рівні окремих значень лексем і в певних випадках іноді врахувати навіть семантичні та стилістичні нюанси на рівні більш дрібних компонентів значень – сем. У разі ж незбіжності всіх значень зовні схожих лексичних одиниць двох або більше синхронічно порівнюваних мов мова йде про хибні лексичні паралелі. Наприклад, укр. *актор* і нім. *Akteur* (*активний учасник*).

Висновок. Лексикографічний аспект є дуже важливим у розвитку прикладної лінгвістики та створенні лінгвістичних технологій; він є особливою частиною ефективного автоматизованого опрацювання текстової інформації. Словник лексичних паралелей є лексикографічним твором, що описує схожі за зовнішньою формою (написанням і звучанням) лексичні одиниці двох чи декількох мов з частковим або повним збігом/незбігом значень і може бути використаний для поліпшення якості автоматизованого перекладу.

Список літератури: 1. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику: Учебное пособие. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с. 2. Евгеньева А.П. Словарь синонимов русского языка. – Л.: Наука, 1970-1971. – 400 с. 3. Roget M. Roget's thesaurus of English words and phrases. – В.: Webster, 1852. – 550 с. 4. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. – М.: Русский язык, 1993. – 624 с. 5. Денисов П.Н., Морковкин В.В. Словарь сочетаемости слов русского языка. – М.: Русский язык, 1978. – 688 с. 6. Акуленко В.В. Англо-русский и русско-английский словарь «ложных друзей переводчика». – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 383 с. 7. Готлиб К.Г.М. Немецко-русский и русско-немецкий словарь «ложных друзей переводчика». – М.: Советская энциклопедия, 1972. – 448 с. 8. Кочерган М.П. Словник ро-

сійсько-українських міжмовних омонімів. – К.: Академія, 1997. – 400 с. **9.** Дубичинський В.В. Лексические параллели – Харьков: Харьк. лексикографич. общество, 1993. – 155 с. **10.** Дубичинский В.В., Ройтер Т. Русско-немецкий словарь лексических параллелей. – М.: ООО «Изд-во «ЭЛПИС», 2011. – 304 с. **11.** Широков В.А. Комп'ютерна лексикографія. – К.: Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2011. – 351 с.

Надійшло до редколегії 15.02.2013.

УДК 81'44

Лексикографічний аспект прикладної лінгвістики: словниковий опис лексичних паралелей / Ю.С. Цибізова, Н.В. Шаронова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 69(1042). – С. 62-66. Бібліогр.: 11 назв.

В статті пропонується класифікація словарей, детально розглядаються словари «ложных друзей переводчика», дається теоретична основа і класифікація по даній темі від кожного з авторів.

Ключевые слова: Лингвистические и филологические словари, лингвострановедческие словари, ложные друзья переводчика, межкузыковые синонимы, межкузыковые паронимы, межкузыковые омонимы, лексические параллели.

The article deals with the classification of dictionaries, considers more detail “false friends of translator” dictionaries, provides the theoretical basis and classification of this subject from each of the authors.

Keywords: Linguistic and philological dictionaries, dictionaries of the linguistic, false friends of translator, interlanguage synonyms, interlanguage paronyms, interlanguage homonyms, lexical parallels.

УДК 811.111

А.Б. КАЛЮЖНАЯ, ст. преподаватель, НТУ «ХПИ»

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА-СЦЕНАРИЯ ТАЙНА

В статье анализируется реализация концепта ТАЙНА в жанре англоязычного детектива в рамках лингвокогнитивного подхода. На основе анализа сочетаемости ключевой лексемы выделены когнитивные признаки концепта, что позволяет классифицировать данный концепт как концепт-сценарий. Библиогр.: 19 назв.

Ключевые слова: концепт, концепт-сценарий, событие, сочетаемость, когнитивный признак.

Введение. Актуальность обращения к данной теме определяется недостаточной разработанностью принципов выделения концептов-сценариев характерных для определенного дискурса в рамках когнитивно-дискурсивного подхода к анализу языковых явлений.

© А.Б. Калюжная, 2013